

Buda Attila

Rainer Maria Rilke: *Vallomás sötétből*

(Suhai Pál versfordításai)

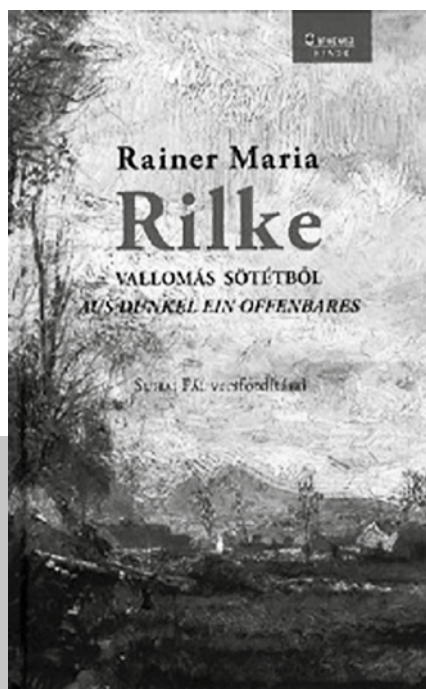
„Céлом talán nem is volt, csupán kedvem” – írja Suhai Pál könyvének 156. oldalán, és ez a kedv, valamint érdeklődés nyomja rá bélyegét az idén 140 éve született költő verseiből készített fordításaira. Ennek köszönhető a válogatás összetétele, amelyben helyükre kerültek a korai versek, ugyanakkor arányosan szerepelnek a későbbi kötetek, korszakok is. A fordító nem tér ki a nagy elődök és kortársak munkáival való összevetés elől, sőt párbeszédet folytat velük, miközben saját, önálló nyelvi jegyekkel rendelkező változatait közreadja. Kötetének szerkezete, anyaga többet nyújt, mintha szimpla műfordításokat tartalmazna csupán – természetesen önmagában már ez is elég –; kétnyelvűsége figyelmesség a források iránt érdeklődőknek; fordítói jegyzetei műhelynaplóként vezetik közelebb az olvasót egy-egy átültetéssel járó probléma megoldásához, a bizonyosságokhoz és a kételyekhez, amivel az újjáteremtés jár; textológiai jegyzetei pedig hozzájárulnak a Rilke-szavak és -mondatok mélyebb megértéséhez. Mindezt keretbe foglalja a borítón látható kép: Mednyánszky László festményének részlete kiválóan jellemzi ugyanis Rilke művészetének egyik igen jellemző vonását: az anyag megragadását és szellemivé változtatását.

A kötet Rilke egy 1921-ben keletkezett levelének részletével kezdődik, amelyben arról ír címzettjének, hogy sohasem olvassa el azokat az írásokat, könyveket, amelyek verseiről, életéről szólnak, mert nem akarja magát egy külső szemlélő pillantásával látni, nem akarja elhagyni, ha már megtalálta, „tevékenysége eleven központját”. Levelében kettős tagadás van, mivel korai verseinek direkt életrajzi értése, magyarázata ellen is kifogást emel, nem utolsó sorban Stefan George velük kapcsolatos véleménye alapján. Ugyanezekben a sorokban azonban arról is szót ejt, hogy a címzett által írt könyvet kíváncsian olvassa, elutasítása tehát nem általános volt, hanem konkrétan egy-egy mű, tanulmány, értelmezés megállapításait kifogásolta csupán. Már csak ezért is érdemes volt a korai versekre figyelmet fordítani, amelyek egyáltalán nem mutatják azt a kiforratlanságot, amit Rilke gondolt róluk, noha kétségtelen, hogy a kései versek felől nézve tematikailag színtelenebbek, ihletükben külsődlegesek, nyelvükben konvencionálisabbak, ám ennek ellenére kiemelkednek a kor német átlaglírójából. Suhai Pál ezt a szecessziós nyelvet és tematikát is közvetíti színek, formák, fények, illetve árnyak érzékeltetésével, hangulatok festésével, főképp a jelzők változatosságával és árnyaltságával – de magyar változatai a később keletkezett versekben visszaadják Rilke líranyelvének alakulását is. Töprengve választott szavai képesek érzékeltetni a korai költemények naivitását, egyenes versbeszédét, amely azonban már megelőlegezi a rilkei kifejezés változását, a szaggatott gondolatok követését, például a *Furcsa hívás. És mi döntünk... (Fremdes Rufen. Und wir wählen...)* című versben.

Tagadhatatlan, hogy a gyakorló Rilke-olvasót kétféle szándék vezeti minden új fordításkötet kézbevételekor: egyfelől keresi azokat a verseket, amelyeket még senki nem tolmácsolt, másfelől fokozott érdeklődéssel a legismertebbeket, amelyeknek magyarul is többféle változatuk létezik. Suhai Pál válogatása mindkét kíváncsian megfelel. Hiszen egyaránt olvasható az *Oltsd ki szemem: hiába, látni fog (Lösch mir die Augen aus: ich kann dich sehen)*, az *Őszi nap (Herbsttag)*, a *Zárszó (Schlußstück)*, az

Új versekből való *Pietà*, *A párdúc (Der Panther)*, s az *Éji ég és csillaghullás (Nachthimmel und Sternenfall)*, a kötetekbe rendezett életmű egyéb, joggal sokszor idézett és tárgyalt verseivel. Másfelől új utakra is merészkedik, ennek nagyszabású vállalkozása Rilke *Befejezetlen elégiájának* máris feltűnést keltett tolmácsolása. Ami az előbbi csoportot illeti: más talán más verseket választana magának. A felsoroltaknak több magyar fordításuk is van, a *Herbsttag* címűnek például harminc körül jár. Érdekes összevetésre ad tehát alkalmat ez a vers, annál is inkább, mert a kötet tartalmazza két előképét is, egyik *Az ima-órák könyve* egyik darabja. Első sora: „A borbolyák zöldje már rötire égett” (Jetzt reifen schon die roten Berberitzen), s az összevetés megadja a később keletkezett nagy vers alapézését, hangulatát, anélkül, hogy szavait előre vetítené. Rilke azon huszadik századi szerzők közé tartozott – Joseph Conradhoz, Samuel Becketthez hasonlóan –, aki anyanyelvén túl, más nyelven – franciául – is írt. Suhai Pál ezekből a versekből is átültetett kettőt. Gyűjteményében a korai művekhez hasonló számban szerepelnek a hátrahagyottak is, ezzel mintegy keretbe foglalva az életmű teljét.

A kötet azonban több annál, mintha csak Rilke fordításaiból állna. Tartalmazza ugyanis Suhai Pálnak az átültetés során felmerült gondolatait, töprengéseit, mintegy a fordítási munkanapló részeit, valamint a megértést segítő jegyzeteket. A német költő tolmácsolását nehezíti, hogy nyelvének megértése mellett személyes többletjelentéseket hordozó szavait, azaz belső – szavakkal néha csak érzékeltethető – világát is át kell adni tolmácsolójának, sőt, szinte ez utóbbi az autentikus fordítás legfőbb jellemzője. A módszer, a fordítói ars poetica kiérleléséhez Suhai Pál a szakirodalomhoz fordul, s legautentikusabb forrásként Rilke leveleit is bevonja a versek világának megértésébe. Számára a hűtlen hűség az elfogadható megoldás, itt közreadott feljegyzéseiben számtalan összetevőjét világítja meg e fogalomnak. Ezek közül is legfontosabb a fordító kettős elköteleződése, „lehetetlen” célkitűzése: egyszerre hűségesnek lenni az eredetihez és a fordítás közben születő magyar vers követelményeihez. Érdekesek a két nyelv – német és magyar – struktúrájának, szóhosszúságának különbségeiből adódó problémákat tárgyaló műhelyjegyzetek. Annak, aki Rilke átültetésére vállalkozik, figyelnie kell a forrásnyelv legkisebb tartalmi, stilisztikai jellemzőire, s szembesülnie azzal, hogy a célnyelv több egyenértékű változatra is képes, ahogyan ezt több vers(szak) magyar variációi

mutatják. És a legkellemetlenebb vagy legfelemelőbb tapasztalat: a tolmácsolás során az átültetés bravúrjai mellett mindig ott leskelődnek a megoldhatatlan, átadhatatlan, mellőzésre ítélt szavak, kifejezések, gondolatok – sokszor éppen azért, hogy a többi maradéktalanul érzékeltethető legyen. Nagyon tanulságos ebből a szempontból a *Zárszó (Schlußstück)*, amely Suhai Pál tolmácsolásában leginkább egy nyelvi alakzathoz való hűséget – szemben az eddigi fordításokkal – tűz ki a magyar változat legfőbb mércéjévé.

A kötet utolsó nagyobb szerkezeti egysége a jegyzeteket tartalmazza. Ezek részben filológiaiak – a keletkezéssel és a megjelenéssel kapcsolatosak –, részben a versek egy-egy szöveghelyének a megértését segítik. Utóbbiak teljességükben, hiszen Rilke életműve is az időben bomlott ki, végigkövetik az életutat, jelezve, ha a megértéshez ennek egy-egy állomása szükséges. Másszor rövid életrajzot adnak a rilkei élet(mű) egy-egy szereplőjéről, rámutatnak az oeuvre párhuzamos és egymást magyarázó darabjaira – többek között éppen az *Őszi nap* esetében –, ahogyan Rilke forrásaira, valamint önkomentárjaira is. Magukban foglalják a szakirodalom megállapításait, illetve Suhai Pálnak mindig a szövegből kibomló értelmezéseit. Körültekintését mutatja például a *Szonettek Orpheuszhoz vagy a Duinói elégiák* című ciklusokat bevezető jegyzete. Érdekes, de egyben igen jellemző Rilke költészetének változására, hogy míg annak elején a személyes élet vonatkozásai e tárgyi-nyelvi jegyzetekben fel-feltűnnek, később a motivikus–ontológikus inspirációk szerepe lesz egyre jelentősebb: az élettények legfeljebb, mint kiindulási alap, kapnak szerepet, jelentőségük a nyelv megtalálása, a gondolat kifejezése mögött elhalványul. Elgondolkodtató, amit Suhai Pál a *Gong* című vers jegyzetében, amely Rilke életének utolsó évében keletkezett, az életmű új irányba indulásáról ír: igen, az ötvenedik évét éppen átlépő költőben az *Elégiák* és az *Orpheusz-szonettek* összegzése után sem aludt ki az igény újabb lírai tartományok birtokba vételére.

A *Vallomás sötétből* című Rilke-kötet, az életművet egészében átfogó fordításaival, gazdag és sok szempontú jegyzetanyagával komplex módon segíti elő a befogadást és megértést. Fordítója egyaránt otthonosan mozog a költő világában, és nyelvében, „hűtlen hűségű” tolmácsolásai magyar versként is esztétikai élményt adnak. Ennek bemutatására a számtalan adódó lehetőség közül a kötet utolsó versének befejező sorait lehet idézni: „Mi az, mi elkezdődött, s ha letűnt, mi? / Mi volt a bűn? S mi nyer bocsánatot?”

(*Orpheusz Kiadó, Bp., 2014.*)